

ČESKÁ POPULACE V KONTEXTU VZÁJEMNÉHO PROLÍNÁNÍ DVOU SFÉR / JANA HAMPEJSOVÁ

DUDOVÁ, R. (ED.), HASTRMANOVÁ, Š., HAŠKOVÁ, H., MAŘÍKOVÁ, H.,
VÍZNEROVÁ, H., VOHLÍDALOVÁ, M. 2007. *SOUVISLOSTI PROMĚN PRACOVNÍHO
TRHU A SOUKROMÉHO, RODINNÉHO A PARTNERSKÉHO ŽIVOTA. SOCIOLOGICKÉ
STUDIE/SOCIOLOGICAL STUDIES. PRAHA: SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR, v. v. i.*

Publikace *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života*, kterou vypracovaly badatelky oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i., odpovídá na řadu otázek týkajících se změn forem společenského života po roce 1989, zejména z genderové perspektivy. Jedná se o sociologickou studii analyzující proměny českého trhu práce a současně s ním úzce provázaného soukromého života obyvatel České republiky. Studie představuje teoretický základ společně s empirickými zjištěními vycházejícími z kvantitativního výzkumu zahrnujícího celkem 5510 respondentek a respondentů ve věku 25–54 let.

Jak již sám název napovídá, publikace se soustředí na souvislosti proměn dvou sfér – veřejné a soukromé – s ohledem na to, že pokud dochází ke změnám v jedné z těchto sfér, mají tyto změny zákonitě dopad také na sféru druhou. Teoretický přístup autorek této studie se soustředí na vzájemné propojování a ovlivňování veřejné a soukromé sféry a důsledky spolupodílení se žen a mužů na utváření těchto sfér. Vycházejí přitom ze skutečnosti, že v české společnosti za posledních několik let došlo k mnoha politickým, ekonomickým, sociálním a kulturním proměnám, které s sebou přináší změny v uspořádání společenského života. „Rodina“ je jednou z konkrétních oblastí, která byla těmito společenskými proměnami silně ovlivněna. Dalo by se říci, že instituce rodiny „prodělává krizi“, a důsledkem je ústup významu instituce manželství, rozšíření nesezdaných soužití, rostoucí počet rozvodů a neúplných rodin, odkládání

rodičovství a v neposlední řadě také zvyšující se podíl lidí žijících bez partnera. Stejně tak jako instituce rodiny v soukromé sféře, tak také trh práce prochází celou řadou změn – zvyšující se nároky na intenzitu a flexibilitu práce nebo nižší míra jistoty pracovního místa. Důsledky těchto změn, vzájemně provázaných v obou sférách, mohou představovat ohrožení dosavadních způsobů integrace české společnosti a její sociální soudržnosti.

Publikace je rozdělena do sedmi kapitol podle jednotlivých témat. První kapitola – Radky Dudové a Marty Vohlídalové – se liší od ostatních kapitol tím, že poskytuje teoretický pohled na celou problematiku. Uvádí teoretická východiska tohoto projektu společně s empirickými výzkumy, které byly uskutečněny pro danou oblast zkoumání. Zabývá se soudobými sociologickými teoriemi individualizace a jejím dopadem na soukromý život jedinců a zároveň je propojuje s teoriemi pracovního trhu, zejména s oblastí rovnováhy pracovního a soukromého života.

Ve druhé kapitole její autorky Marta Vohlídalová a Hana Víznerová analyzují český trh práce s přihlédnutím k pracovním podmínkám a pracovní zátěži pracujících. Docházejí k závěru, že se na českém trhu práce vyskytují nová rizika, jako jsou časová intenzita vykonávané práce, stresovost či fyzická náročnost některých typů práce, negativní flexibilita nutící zaměstnankyně a zaměstnance přizpůsobovat se požadavkům na poslední chvíli, a to všechno je potvrženo vysokou mírou nejistoty práce. Těmito novými riziky jsou nejvíce zasaženi na jedné straně vysokoškolsky vzděla-

měly stejná občanská práva jako ženy v majoritní společnosti a současně právo na svobodné kulturní či náboženské sebeurčení. Za velmi problematickou v oblasti vztahu občanství jak ke skupinovému tak individuálnímu právům považuje Nyhagen Predelli otázku náboženství. Jako instituce je náboženství zcela jistě součástí veřejného prostoru a vztahují se na ni práva a povinnosti jako na jakoukoliv jinou organizaci. Na druhé straně je to však také velmi intimní a osobní instituce, kterou nelze zakázat ani sledovat, neboť svoboda víry je garantována jako jedno ze základních lidských práv. V perspektivě sledování občanství ve veřejné a soukromé sféře se tedy náboženství nachází na hraničním území a má zcela specifické postavení. Nyhagen Predelli také zdůraznila potřebu reflektovat rozdílnost jednotlivých náboženství i jejich lokální podoby z hlediska vztahu k ženám a ženským náboženským organizacím, a to od téměř neorganizovaných muslimských žen až po například formální křesťanské feministické nadnárodní organizace.

Tone Hellesund (University of Bergen) zaměřila svou přednášku na problematiku studia menšin v oblasti zkoumání fenoménu odlišnosti jako deviance, a to zejména v kontextu tématu heterosexuality. Zdůraznila, že se jako výzkumníci ve své práci podílíme na reprodukci rozdílnosti výběrem tématu, které budeme zkoumat, na koho se zaměříme a z jaké perspektivy, koho pojmenujeme jako „pachatele“ a koho jako „oběť“. Na příkladu vývoje postojů k homosexualitě ukázala, jak se na vzniku těchto konstrukcí podílejí také státní politiky, které jednotlivé skupiny obyvatel kategorizují a škatulkují. Další ilustrací bylo vykreslení vývoje, který prodělala kategorie „starých panen“, které byly nejprve vnímány jako hrozba pro společnost, ale postupně se jejich postavení proměňovalo. Podle Hellesund bychom si při realizaci každého výzkumu měli klást otázky typu „Co chceme?“ a „Kdo jsme?“, aby byla jasnější perspektiva, ze které na výzkumný objekt nazíráme.

ní jedinci pracující na nejvyšších postech s vysokou mírou zodpovědnosti a na druhé straně jedinci s nejnižším vzděláním a s nejnižším ohodnocením.

Editorka této studie – Radka Dudová – je autorkou další kapitoly s názvem *Rodina a rodiny*, v níž se zabývá různými formami soukromého života a postoji české populace k novým uspořádáním. Výsledkem analýzy je, že česká populace stále preferuje úplnou heterosexuální rodinu s biologickými dětmi, i když někteří jedinci se od této normy odklánějí.

Čtvrtá kapitola, jejíž autorkou je Marta Vohlídalová, pojednává o kombinaci profesního a rodinného života a o vzájemných souvislostech v těchto dvou sférách. V této kapitole autorka kromě jiných odpovídá také na otázky: „Jak se tedy v dnešních ‚nových‘ podmínkách na trhu práce lidé vypořádávají se svými pracovními a rodinnými povinnostmi?“ a „Jak lidem výkon jejich zaměstnání ovlivňuje rodinný život?“

V páté kapitole Hana Hašková analyzuje vliv různých okolností na reprodukční chování a reprodukční preference české populace. Zaměřuje se na rodičovství, a to zejména na takové faktory, které mohou ovlivnit volbu jedince stát se rodičem. Z autorčiny analýzy vyplývá, že vstup do rodičovství, případně jeho odkládání nebo setrvání v bezdětnosti, ovlivňují faktory hodnotové i strukturální. Rozdíl mezi generacemi ve volbě stát se rodičem tkví v přístupu k ekonomické situaci, respektive podle slov autorky „současní mladí lidé častěji než starší muži a ženy akceptují jako důvod pro celoživotní bezdětnost obavu z neschopnosti finančního zabezpečení rodiny“.

Hana Maříková v šesté kapitole rozebírá existenci soukromých a důvěrných vztahů na pracovišti. Výsledkem jejího zkoumání je, že i přesto, že má veřejná sféra práce výrazný identitotvorný charakter, je to právě sféra soukromá, ve které se i nadále odehrávají blízké vztahy založené na intimitě a důvěře.

Šárka Hastrmanová je autorkou poslední, sedmé kapitoly této studie nazvané *Sexuální život v České republice*. Vy-

chází přitom z předpokladu, že spokojený sexuální život má vliv na spokojenost v soukromém a partnerském životě jedince. Ve svém příspěvku hledá odpovědi na otázky ohledně intimního života české populace a na to, zda charakter a náročnost práce ovlivňují spokojenost jedince se sexuálním životem.

Publikace *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života* je precizně zpracovanou studií poskytující genderový pohled na souvislosti proměn veřejného a soukromého života české populace. Jedním ze zjištění týkajících se zažitých genderových nerovností ve veřejné sféře je skutečnost, že profesní dráha mužů a jejich seberealizace je nadále preferována před profesním životem žen. Znamená to tedy, že jsou to ze 78,2 % ženy, které přizpůsobují svůj pracovní život potřebám partnera, popřípadě rodině. Toto přizpůsobení žen se podle zjištění nejčastěji týká přestěhování a změny zaměstnání, což má za následek přetrhání sociálních sítí na původním pracovišti, vyšší míru stresovosti z nového pracovního prostředí a opětovné budování si kariéry, jejíž kontinuita bývá se změnou zaměstnání často přerušena. Jak z výsledků výzkumu vyplývá, pokud má muž podřídit svůj profesní život partnerce, děje se tak v pouhých 5 % pracující populace, řešení shledává ve formě „šízení“ práce, změně zaměstnání a nevyužití zajímavé pracovní nabídky. Pro české ženy i muže je tedy společným rysem v případě podřizování se kariéře partnera či partnerky změna zaměstnání, kterou ale dvakrát častěji podstupují ženy oproti mužům.

Další genderovanou oblastí, pro kterou je charakteristická řada stereotypů a nerovností, jsou domácí práce, respektive jejich rozdělení mezi oběma partnery. I když výzkum ukazuje, že z 90 % jsou oba partneři ekonomicky aktivní, stále jsou to především ženy, které vykonávají neplacené domácí práce bez ohledu na časovou náročnost svého placeného zaměstnání. V případě mužů vykonávajících náročná zaměstnání často přechází domácí práce na jejich partnerky, které jim tak vytvářejí domácí a rodinné zázemí vhodné

V závěru kursu jsme měly možnost absolvovat praktické metodologické cvičení a přednášku o práci s tzv. memory work. Anne-Jorunn Berg (Nordland Research Institute) a Beatrice Halsaa (University of Oslo) nám představily metodu psaní memory work, která se uplatňuje, pokud potřebujeme definovat nějaký fenomén a chceme najít jeho co nejširší konotace a interpretace. Naše vlastní definice bývá totiž často zatížena vlastní zkušeností a některé možné souvislosti si ani nedovedeme představit. Prostřednictvím vyjádření vlastní zkušenosti jsme se zaměřily na produkci a reprodukci kategorie rasy. Pro zkoumání této oblasti lektorky zdůraznily nejen sledování minorit, neboť příslušníci nejrozličnějších minorit tuto svou příslušnost často a sami od sebe tematizují. Co však zůstává mimo zřetel, je vlastní reflexe a tematizování příslušnosti k majoritě. Z následné diskuse a prvotní analýzy vyplynuly velmi obohacující závěry a podněty pro další studium fenoménu multikulturalismu v nadnárodním kontextu.

Poslední den přišla jako host Hana Havelková, která hovořila především o ženském hnutí v Československu v období socialismu, tedy zejména o aktivitách a specifikách Českého svazu žen a o paradoxu mezi oficiálním expertním diskursem a diskursem reálným. Tematizovala problém druhé směny u českých žen v tomto období a problém nízkého zapojení mužů do chodu domácnosti či do výchovy dětí. Zatímco na společenské úrovni byl tento nedostatek silně reflektován (jak je patrné např. z analýzy dopisů čtenářek časopisu Vlasta), odborný diskurs potencionální zapojení mužů do chodu domácnosti zcela ignoroval a jako řešení situace navrhoval přetíženým ženám služby státních institucí a výpomoc v rámci dalších ženských členů domácnosti a okolí (babičky, sousečky). Na teoretické úrovni identifikovala rozpor mezi oficiálním přijetím marxistického přístupu ke společenským vztahům jako historicky a sociálně utvářeným a obhajobou nerovného rozdělení zodpovědnosti za péči a domácí práce mezi

k regeneraci a odpočinku, čímž mnohdy i nepřímo podporují kariérní růst svých mužů. Odlišná situace se týká žen pracujících na vysokých postech, kdy tato skupina žen nezřídka vstupuje do dvoukariérových partnerství. Tyto ženy mnohdy z domácích povinností vyvázány nejsou, i když jim jejich partneři pomáhají daleko více, než je tomu v případě mužů vykonávajících náročná zaměstnání. Rozdíl mezi časově náročným zaměstnáním muže a ženy tkví tedy v tom, že daleko častěji jsou to muži, kteří mají více volného času sami pro sebe, protože nemají povinnosti v soukromé sféře, jež jsou delegovány na jejich partnerky. Genderový dopad časově náročných zaměstnání leží tedy v kvalitě volného času. Zajisté je rozdíl v tom, zda svůj volný čas jedinec stráví vykonáváním domácích prací, nebo například posezením s přáteli.

Třetím a zároveň posledním tématem, který se úzce týká genderové problematiky a je provázán s předcházejícími dvěma tématy, je rodičovství, zejména jeho vzdělanostní aspekt. Výzkum uvádí, že stupeň vzdělání nehraje nijak důležitou roli v reprodukčních preferencích

mužů, ale u žen se objevuje vztah nepřímé úměrnosti – čím vyšší stupeň vzdělání, tím pravděpodobněji menší počet dětí, respektive stav bezdětnosti. Tím, že se v povědomí české společnosti stále pracuje s „instinktivním“ poutem mezi matkou a dítětem a stále převládá konzervativní diskurs mateřství, je to zejména žena, která vlivem rodičovství odchází z trhu práce do domácnosti. A protože jsou to nejčastěji vysokoškolsky vzdělané ženy, které odchodem z veřejné sféry ztrácejí ze svého lidského kapitálu nejvíce, proto plánují menší počet dětí, pokud vůbec nějaké plánují.

Součástí studie *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromého, rodinného a partnerského života* je také návrh opatření a doporučení pro sociální politiku, rozdělený tematicky do dvou subkapitol, v němž autorky aplikují své výsledky na českou sociální politiku a vytvářejí doporučení v oblasti rodinné politiky a politiky trhu práce. Jejich záměrem je ukázat na skutečnost, že česká sociální politika je hluboce genderovaná a že přispívá k vytváření genderových nerovností, místo toho, aby je minimalizovala.

ROZVOD Z TĚ LEPŠÍ STRÁNKY / MARTA VOHLÍDALOVÁ

HETERINGTON, E. M., KELLY, J. 2003. *FOR BETTER OR FOR WORSE.*

DIVORCE RECONSIDERED. NEW YORK: NORTON.

Kniha *For Better or for Worse* emeritní profesorky psychologie na Univerzitě ve Virginii E. M. Heterington a publicisty Johna Kellyho se velmi komplexně věnuje problematice rozvodů a jejich dopadům na životy bývalých partnerů a jejich dětí. Sami autoři deklarují, že jejich kniha je zaměřena na „život a zkušenosti následující po rozpadu nukleární rodiny“ (s. 4), tj. na způsoby, jimiž se dospělí a jejich děti vyrovnávají s rozvodem, na fungování monoparentálních rodin, rozdělení péče o děti po rozvodu a problémy znovu složených rodin s nevlastními dětmi.

Kniha nabízí z několika hledisek unikátní pohled na rozvody. Za prvé, jedná se o studii, která je založena na rozsáhlém longitudinálním výzkumu *Virginia Longitudinal Study* (VLS), který začal v roce 1972. V průběhu téměř 30 let výzkum sledoval osudy přibližně 1400 rodin. Hlavní metodou použitou v tomto výzkumu byly opakované hloubkové rozhovory prováděné s muži, ženami i jejich dětmi, které umožnily sledovat osudy rozvedených rodin v několika generacích. Aby bylo umožněno srovnání s populací nerozve-

muži a ženami na základě biologizujících argumentů, které se i u nás objevily v souvislosti s kritikou českého překladu knihy Druhé pohlaví Simone de Beauvoir.

Program kursu byl velmi bohatý a pro všechny zúčastněné jistě náročný v tom nejlepším slova smyslu. Hutné přednášky střídaly konstruktivní diskuse. K vynikajícímu zážitku přispěla i organizace celého kursu, výborné zázemí a dobré jídlo – často podceňované elementy, na nichž však mnohdy záleží schopnost udržet otevřenou mysl v průběhu celého kursu.